יעל אילת ון־אסן (עורכת) **תרבות דיגיטלית**

הקיבוץ המאוחד. 2002. 206 עמודים.

אלי דרזנר*

קובץ המאמרים בעריכתה של יעל אילת ון־אסן עוסק בהשלכות הפסיכולוגיות, החברתיות והתרבותיות של הטכנולוגיות הדיגיטליות, כלומר, אמצעי החישוב והתקשורת שבאמצעותם אנו יוצרים, מעבדים ומעבירים זה לזה מידע ספרתי. השינויים הטכנולוגיים בשנים האחרונות – ובראשם התפתחותה של רשת האינטרנט – מצדיקים (לכאורה לפחות) את הטענות כי הטכנולוגיות הדיגיטליות מביאות אִתן מהפכה חברתית ותרבותית ("המהפכה הדיגיטלית"), או תקופה חדשה ("עידן המידע"). האם זו אכן מהפכה או תקופה חדשה? אם כן – אילו שינויים היא מחוללת בתחומי העשייה והחשיבה השונים? כפי שאומרת ון־אסן, שאלות אלה מעוררות כיום דיון ער ברחבי העולם, וטוב עשתה העורכת כשהביאה בתרגום עברי מבחר איכותי של מאמרים העוסקים בהן. בתחום זה של "התרבות הדיגיטלית" רב מאוד המוץ, ולפיכך עבודת העריכה של אילת ון־אסן ראויה לשבח. (לעומת זאת, פרק המבוא שהוסיפה העורכת לקובץ לוקה לעתים בדחיסות ובחוסר־בהירות, ואולי ייטיב הקורא לעשות אם יחזור אליו לאחר שקרא את שאר המאמרים בספר.)

המאמר הראשון באוסף – "העידן של תמונת העולם", מאת הפילוסוף הגרמני מרטין היידגר (משנת 1938) – אינו עוסק בדיגיטציה, כמובן, אך שילובו באוסף טבעי וראוי. המאמר נותן ביטוי לעמדתו הבסיסית של היידגר, ששאלות מטפיזיות הן תלויות הקשר היסטורי בכלל, והקשר טכנולוגי בפרט. העולם שלנו מכונן על־ידי האופנים שבהם אנו תופסים אותו וחיים בו, ולפיכך, שינויים תרבותיים, טכנולוגיים ולשוניים מעצבים אותו מחדש. תקופתנו היא תקופה של התייחסות לעולם כמיוצג (סימבולית) לצורך חשיבה רציונלית ותועלתנית (שהיידגר מכנה אותה חישוב), ולפיכך העולם שלנו, של המאה העשרים, נתון לנו באמצעות סימנים, כפי שאומר היידגר, באמצעות "תמונת עולם". ראייה זו נותנת תשתית ותוכן פילוסופיים לדיבור העכשווי על "עידן המידע" ועל "חיים בסביבה דיגיטלית": על־פי היידגר, אנו חיים זה זמן רב בעולם סימבולי, וטכנולוגיות התקשוב רק מעצימות ונותנות ביטוי ממשי למצב זה (שהיידגר רואה בו מצב רע, יש לציין). נקודת מבט זו של היידגר היא אחת מנקודות המוצא לפילוסופיה הפוסט־מודרנית, המקושרת גם היא למצב הדיגיטלי: כותבים רבי־השפעה, כמו לנדאו (Landow, 1997) וטרקל (Turkle, 1996), רואים במציאות הסימבולית של האינטרנט התגלמות טכנולוגית מוחשית להתייחסות הפוסט־מודרנית אל התרבות והנפש כטקסטואליות וסימבוליות במהותן. האם קישור זה (שהוא מפתיע אולי) בין טכניקה אנגלו־סקסית להגות קונטיננטלית אכן משכנע ומחויב המציאות? זוהי אחת השאלות החשובות והמרתקות שהחוקרים בתחום עוסקים בהן.

מאמרה המצוין של היילס, "מצב של וירטואליות", נותן ביטוי מוחשי ומשכנע לטענה ההיידגרית הכללית והמופשטת כי ההקשר ההיסטורי והטכנולוגי מעצב את המטאפיזיקה – את העולם. היילס עוסקת ביחס שבין מידע (סימבולי) לחומר: אנו תופסים את המידע

* אוניברסיטת תל־אביב

This content downloaded from
132.66.11.219 on Mon, 15 Feb 2021 15:17:22 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

הסמלי כממומש חומרית, אך נבדל מהחומר ו"שולט" בו (כלומר, באמצעות הדיבור על מידע ועל סימבולים אנו מסבירים מדוע אנשים ומכשירים פועלים כפי שהם פועלים). זוהי עמדה מטאפיזית מובהקת (היא אומרת שיש בעולם חומר, יש בו מידע, וישנם קשרים מסוימים בין החומר למידע), והיילס מראה כיצד עמדה זו היא תלוית הקשר היסטורי. היא מופיעה בסמיכות זמנים בהקשרים טכניים/הנדסיים, בביולוגיה (בדיבור על ה־DNA כנושא מידע, לדוגמה) ובפילוסופיה (התפיסה הסימבולית של ה־mind). היילס עושה קישור חשוב ומתבקש נוסף – בין הדיון בדיגיטליות לעיל לבין עבודותיהם של אנתרופולוגים, היסטוריונים וחוקרי תקשורת כמו אונג (Ong), אייזנשטיין (Eisenstein) ומקלוהן (McLuhan), אשר תלו שינויים חברתיים, תרבותיים וקוגניטיביים מרחיקי לכת בהתפתחות הכתב והדפוס. כפי שאומרים ולמן וג'וליה (Wellman & Gulia, 1999), לדוגמה, הדיון בדיגיטליות לוקה פעמים רבות בחוסר מודעות מספקת לתקדימים ואנלוגיות היסטוריים. (במקום זה, כבמקומות אחרים, הערות השוליים שנוספו לתרגום לעברית תורמות רבות לטקסט.)

את מאמריהם של וירילו ("קיברנטיקה וחברה") וז'יז'ק ("ממציאות וירטואלית לווירטואליזציה של המציאות") אפשר לשייך לקבוצת העמדות הדיסטופיות בנוגע לעולם הדיגיטלי: שני המאמרים מציגים את העולם הזה כבעייתי, או כחסר, ורואים סכנה בכניסתנו אליו (או בכניסתו לחיינו). וירילו מתמקד במיידיות ובגלובליות של התקשורת הדיגיטלית, ורואה בהן סכנה חברתית ופוליטית יותר מאשר הבטחה. מאז צאת מאמרו לאור (בשנת 1997, פרק זמן ארוך מאוד בתחום דינמי זה), נחלשו הקולות האוטופיסטיים שווירילו יוצא נגדם, וכיום רווחות גישות זהירות יותר בנוגע להשלכות התקשורת הממוחשבת. דטרמיניזם טכנולוגי נאיבי (אוטופי או דיסטופי) התחלף בהכרה שקיים משחק גומלין מורכב מאוד בין הטכנולוגיה לכוחות אחרים, משחק שתוצאותיו אינן ברורות מראש. ז'יז'ק מציג ניתוח מעניין לייחודה של המציאות הווירטואלית שמכוננות הטכנולוגיות הדיגיטליות (אם כי יש לציין שניתוח זה מלווה בהצגה בלתי מדויקת של הוויכוח העכשווי בנוגע לאינטליגנציה המלאכותית: אין זה נכון שהתשובה המרכזית של המצדדים באינטליגנציה מלאכותית למקטרגיהם היא "שהמחשב רחוק מלציית להיגיון פשוט, מכאני־ליניארי", כפי שנאמר בעמוד 101). בהמשך לתפיסות שהוצגו לעיל אומר ז'יז'ק (בעקבות לאקאן) שגם תפיסתנו את העולם האמיתי היא וירטואלית, מדומיינת, אך כאשר מדובר בעולם האמיתי, התמונה המדומיינת (שהיא הכרחית לשפיות ולתפקוד) נתונה בסכנה מתמדת של שבירה וקריסה. הווירטואליות הממוחשבת, לעומת זאת, היא סטרילית ומחוסנת מסכנה זו, וזהו דווקא מקור חולשתה ועווניה.

לבסוף, המאמר "האונגרד כתכנה", מאת לב מאנוביץ', עורך הקבלה בין ההתפתחויות במדיה בתחילת המאה העשרים (וביניהן האפשרויות החדשות בצילום, בדפוס ובקולנוע) לבין התפתחות המדיה הדיגיטליים בסוף המאה, ומעלה את השאלה הבאה: מדוע המהפכה הטכנולוגית המוקדמת יותר הביאה להיווצרות אוונגרד אומנותי, בדמות דרכים חדשות לייצוג המציאות והתבוננות בה, ואילו המהפכה הדיגיטלית לא הביאה אִתה עד כה צורות ייצוג חדשניות כאלה. תשובתו המעניינת של מאנוביץ' היא שהאופי של המדיה הדיגיטליים מוביל להתמקדות (אומנותית ואחרת) במניפולציה, בקישור ובעריכה של ייצוגים קיימים ולא ליצירת ייצוגים חדשים: הדיגיטציה אינה מדיום חדש, אלא מטא־מדיום – כלי לעיסוק חדשני בתוצריהם של מדיה קודמים. לתשובה מאלפת זו יש להוסיף את הערת ההסתייגות

This content downloaded from
132.66.11.219 on Mon, 15 Feb 2021 15:17:22 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

הבאה (אותה מזכיר מאנוביץ', מבלי לקבלה): ייתכן שעדיין לא עבר די זמן להיווצרות דרכי ייצוג וביטוי חדשות, ייחודיות למדיה הדיגיטלית. בעבודתה של אייזנשטיין (Eisenstein, 1979), לדוגמה, מתואר (ומודגם) עד כמה דמו התוצרים של טכנולוגיית הדפוס בעשרות שנותיה הראשונות לכתבי־יד מסורתיים, ועד כמה השתנו לאחר מכן. לפיכך, לא אופתע אם יתברר שהעולם הדיגיטלי צופן בחובו הפתעות גם בתחום זה.

אם כן, הספר תרבות דיגיטלית עשיר בתוכן ובעניין. כפי שמשתמע מן הסקירה לעיל, הספר מתמקד בעיסוק פילוסופי ותאורטי במרחב הדיגיטלי; מי שיש לו עניין גם בדיונים ממוקדים יותר במדיום אינטרנטי זה או אחר (כדוגמת הצ'טים הטקסטואליים, קבוצות הדיון והתמיכה למיניהן, או ה־Web), או במחקר סוציולוגי ותקשורתי של סייברספייס (שהוא רב וענף), בוודאי לא יסתפק בנקודת מבט זאת, ויוסיף לה אחרות. (מקראה בעברית יצאה בהוצאת האוניברסיטה הפתוחה – שנער, 2001.) יש לקוות שהפרספקטיבות השונות המצורפות יחדיו יעניקו לנו כלים לעיסוק פעיל יותר (מבחינה אינטלקטואלית, חברתית ופוליטית כאחד) בשינויים הטכנולוגיים הגדולים המתרחשים לנגד עינינו.

מקורות

שנער, דב (2001). אינטרנט: תקשורת, חברה ותרבות. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

Eisenstein, Elizabeth (1979). *The printing press as an agent of change: Communications and cultural transformations in early modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Landow, George (1997). *Hypertext 2.0: The convergence of contemporary critical theory and technology*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Turkle, Sherry (1996). *Life on the screen*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

Wellman, Barry & Gulia, Milena (1999). Net surfers don't ride alone: Virtual communities as communities. In Smith and Kollock (Eds.), *Communities in Cyberspace*. London: Routledge.

This content downloaded from
132.66.11.219 on Mon, 15 Feb 2021 15:17:22 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms